

Еμίνακο

Науковий щоквартальник
№2 (18) (квітень-червень)
Том 1

Київ-Миколаїв
2017

УДК 94+327+930+902/904

Засновник видання:

Науково-дослідний центр «Лукомор'є» Інституту археології НАН України

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації (Реєстраційне свідоцтво: КВ № 13415-2299Р)

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 року)

Головний редактор: *Олександр Тригуб*

Заступники головного редактора: *Ігор Кривошея, Віктор Погромський*

Відповідальний секретар: *Кирило Горбенко*

Редакційна колегія: Буйських А.В., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гаврилюк Н.О., д.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Гребенніков Ю.С., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Гречко Д.С., к.і.н., ст. наук. співр. (Київ, Україна)
Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт (Познань, Польща)
Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Кривошея Ір.І., д.і.н., професор (Умань, Україна)
Кринко Є.Ф., д.і.н., професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)
Михайлуца М.І., д.і.н., професор (Одеса, Україна)
Панковський В.Б., к.і.н., наук. співр. (Київ, Україна)
Симоненко О.В., д.і.н., професор (Київ, Україна)
Смирнов І.О., к.і.н., доцент (Миколаїв, Україна)
Тихонов А.К., д.і.н., професор (Володимир, Російська Федерація)
Тробські Мацей, доктор габілітований, професор (Ченстохова, Польща)
Шитюк М.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)
Шкляж Й.М., д.і.н., професор (Миколаїв, Україна)

Рецензенти:

Господаренко О.В., кандидат історичних наук, доцент (МНУ імені В. Сухомлинського)
Ігнатуша О.М., доктор історичних наук, професор (Запорізький національний університет)
Тодоров І.Я., доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет)

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, площа Адміралтейська 1, Інститут історії, політології та права МНУ імені В. Сухомлинського, Науково-дослідний центр «Лукомор'є», **E-mail:** alextrigub@ukr.net

Дивіться наші статті на сторінках:

Офіційна сторінка в Інтернеті: <http://www.eminak.mksat.net>

Журнал індексується:

Системою РІНЦ (Російська Федерація) та розміщено у бібліотеці **e-LIBRARY.RU**
Наукометричною системою **Index Copernicus** (Республіка Польща) – ICV 2015: 40.07.
Наукометричною базою **Open Academic Journals Index** – Impact Factor OAJI: 0.201
Статті й анотації присутні у міжнародній бібліотечній базі **EBSCO Information Services** (EBSCO, США)

Емінак: науковий щоквартальник. – 2017. – № 2 (18) (квітень-червень). – Т. 1. – 143 с.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою НДЦ «Лукомор'є» (протокол № 5 від 10.05.2017 р.)

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

ISSN 1998-4634

© Автори статей, 2017

© Науково-дослідний центр «Лукомор'є», 2017

* **Емінак** (грец.) – за однією з версій, ім'я скіфського царя, що здійснював владу над Ольвією.

ЗМІСТ

Історія України

Доценко Віктор Реформи Данила Романовича та піднесення Галицько-Волинського князівства у другій половині XIII ст.	5
Ткачук Віталій Символіка антимінсу як дару у православній церкві XVII-XVIII ст.	10
Шеретюк Руслана, Стоколос Надія Медична справа як один із векторів діяльності римо-католицьких чернечих орденів на теренах Волині (XVII – перша половина XIX ст.)	19
Маслійчук Володимир Училищна реформа у Київському намісництві та Київське Головне народне училище (1788-1796 рр.)	26
Доморослий Валентин Діяльність українських депутатів щодо вирішення національного питання у другій Державній думі Російської імперії	32
Срібняк Ігор «Що ви нам про книжки і науку? Ви нам хліба вистарайтеся...» (українська «пропаганда» у таборі Фрайштадт, Австро-Угорщина у кінці 1914 – на початку 1915 рр.)	39
Хоменко Віталій Суспільно-політична діяльність Михайла Грушевського в еміграції (1919-1924 рр.)	45
Мандрик-Мельничук Марія Історія жінок у боротьбі за незалежність: Ольга Гузар	50
Матухно Юлія Маніпулятивні методи більшовиків у процесі впровадження та реалізації святкової політики у 1920-х рр. (на матеріалах Півдня України)	56
Холматовська Ірина Промисловий сектор економіки України у роки «перебудови»	62

Всесвітня історія та міжнародні відносини

Нефедов Костянтин Культ перших царів династії Селевкідів у світлі нового напису з Ег Еолійських (російською мовою)	68
Михайлюк Марина Порятунок західноєвропейського єврейства у роки нацистського режиму	75
Распутіна Лідія Українсько-китайські зв'язки: історія та сучасні тенденції	85
Матлай Любава Історичний і політичний феномен монархії (на прикладі Королівства Іспанії)	90
Вовчук Людмила, Андреева Катерина Нормативно-правова база канадсько-російських відносин як передумова для взаємовигідного партнерства	95
Іваннікова Ірина Теоретико-методологічні засади дослідження «м'якої сили» КНР	99

Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Жмака Віталій Соціально-економічний розвиток міст Лівобережної України у 1920-ті роки: джерельна база питання	105
Теплова Інна Історіографія дослідження роду Скадовських	112
Ухач Василь Сучасна вітчизняна історіографія «повстанських республік» як однієї із форм українського повстанського запілля (весна 1943 – поч. 1945 рр.)	117

Історія науки і техніки

Петрученко Олексій Граф С.Ю. Вітте про спорудження стратегічних залізниць	123
Бурлак Ганна Професор В.Є. Таїров (1859-1938) – засновник розсадницької бази виноградарства України	128
Бєлова Ольга Євген Храпливий – фундатор теорії суспільної агрономії у Галичині (1899-1949 рр.)	135

CONTENT

History of Ukraine

Dotsenko Viktor	Reforms of Danylo Romanovyts and Galicia-Volyn principality's ascension in the second part of the XIII th century	5
Tkachuk Vitaliy	Symbolism of antimimension as a gift in the Orthodox Church of the XVII-XVIII centuries	10
Sheretyuk Ruslana, Stokolos Nadija	Medical affair as one of the vectors of Roman Catholic monastic orders in the territory of Volyn (XVII – the first half of the XIX century)	19
Masliychuk Volodymyr	School reform in Kyiv province and Kyiv main people school (1788-1796)	26
Domoroslyi Valentyn	The activity of Ukrainian deputies concerning the solution of nationality issue in the Second State Duma of Russian Empire	32
Sribnyak Ihor	«What do we about books and science? You completion us bread...» (Ukrainian «propaganda» in the camp Freistadt, Austria-Hungary in late 1914 – early 1915)	39
Khomenko Vitaliy	The Mykhaylo Hrushevskiy's Social and Political Activity in the Emigration (1919-1924)	45
Mandryk-Melnychuk Mariya	The history of woman in the struggle for independent: Olga Huzar	50
Matuhno Julia	Manipulative methods of bilshovikiv in the proceedings of the two realistics of sunflower politics in 1920s (in the South Ukraine)	56
Homutovska Irina	Industrial sector of Ukrainian economy in the year of «perestroika»	62

World History and International Relations

Nefedov Konstantyn	Cult of the First Seleucid Kings in the Light of the New Inscription from Aigai in Aiolis (in Russian)	68
Mykhailiuk Maryna	Salvation Jews Western European during the Nazi Regime	75
Rasputina Lidiia	Ukrainian-Chinese relations: history and current trends	85
Matlay Lyubava	Historical and political phenomenon of the monarchy (by the example of the Kingdom of Spain)	90
Vovchuk Ludmyla, Andreieva Kateryna	Normative and legal framework of the Canadian-Russian relations as a prerequisite for a mutually beneficial partnership	95
Ivannikova Iryna	Theoretical and methodological basis of the study of China's «soft power»	99

Historiography, Source Study and Special Historical Disciplines

Zhmaka Vitaliy	Social and economical development of the towns on the Left-Bank Ukraine in the 1920s: the sources of the question	105
Teplova Inna	Historiography of the study of the Skadovs'ki family	112
Ukhach Vasyl	Modern domestic historiography of the «rebel republics» as one of the forms of the Ukrainian rebel zapillia (spring 1943 – early 1945)	117

History of Science and Technology

Petruchenko Alexey	Earl S. Vitte about construction of strategic railways	123
Burlac Ganna	Professor V. Tairov (1859-1938) – the founder of viticulture nursering base in Ukraine	128
Belova Olga	Evgen Hraplyvyyi – the founder of theory of public agronomy in Galychyna (1899-1949)	135

УДК 321 : 342.534 «20»

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ЩОДО ВИРІШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ У ДРУГІЙ ДЕРЖІВНІЙ ДУМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Валентин Доморослий

Уманський національний університет садівництва
Україна, 20305, Черкаська область, м. Умань, вул. Інститутська, 1
e-mail: dovaevrobo63@gmail.com

Національне питання є одним із пріоритетних у державній політиці, адже це питання цілісності, стабільності та безпеки держави. Це питання посідало помітне місце у зовнішньополітичних ідеях зарубіжних політиків різних часів, зокрема, у політиці Наполеона Бонапарта на початку XIX ст. та залізного канцлера Отто Бісмарка наприкінці XIX ст. До недавнього часу вважалося, що національне питання є проблемою країн з невисоким рівнем соціально-економічного розвитку, де між різними етносами виникають непорозуміння з питання «хто кого годує». Проте, як виявилось, воно притаманне і для високорозвинених країн – Канада, Великобританія, Іспанія, Бельгія, адже це питання самоідентифікації великих груп населення.

Актуальною була і залишається вище названа проблема, і для українського суспільства. «Українське питання» піднімалося не лише національно-визвольними змаганнями українського народу 1917-1920 рр., воно виникло значно раніше за часів козацької держави Богдана Хмельницького, про що він вперше офіційно заявив у лютому 1649 р. під час переговорів з польськими комісарами у Переяславі [1, с. 92]. Потім його намагалися вирішити Іван Виговський та Іван Мазепа.

У XIX ст. національне питання постало у творчості Тараса Шевченка, вилившись у заклик будувати свою «хату», в якій «своя правда і сила і воля». Однак, спадкоємці Кобзаря не продовжили розпочату ним справу, захопившись участю у загальноросійських рухах, народницьких і соціалістичних, за вирішення соціальних питань, наївно сподіваючись, що національне питання вирішиться саме по собі на другий день після соціальної революції.

Відродилося національне питання на початку XX ст. у діяльності М. Міхновського, який влітку 1900 р. написав програму дій революційної української партії (РУП) під назвою «Самостійна Україна», яка таємно поширювалася українськими землями, що перебували у складі Російської імперії.

У «Самостійній Україні» М. Міхновський, спираючись на тисячолітню традицію української державності, обґрунтував «історичні права» України на самостійне існування та сформулював найближчу вимогу на шляху до цього – «повернення нам прав, визначених переяславською конституцією 1654 року з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії». У державній самостійності України автор вбачав «головну умову існування нації», запоруку «всестороннього розвитку духовного і досягнення найліпшого матеріального гаразду». Він наголошував, що «третья українська інтелігенція стає на боротьбу за свій народ, до боротьби кривавої і нещадної. Вона випикує на своєму прапорі слова «Одна єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат до Кавказу» [2, с. 176-177].

Але український рух після 1903 р. відходить від боротьби за досягнення власної державності і, головним чином, зосереджується на вимогах надання автономії з боку Росії.

На цей період припадає діяльність у цьому напрямі М. Грушевського. У період 1906-1907 рр. він написав понад 25 праць, які стосувалися українського руху у Росії. У своїй праці «Украинство в России его запросы и нужды» він наголошує, що одне з головних завдань Росії, яка звільняється від рабства є з'ясування українського питання, надання 30-мільйонному українському населенню національно-культурної автономії [3, с. 46]. З полону цієї ілюзії, що Росія надасть волю Україні він не вийшов аж до початку 1918 р. Лише вторгнення російських більшовицьких військ спонукали його змінити ставлення до національного питання у плані досягнення незалежності, як було зазначено у Четвертому Універсалі Центральної Ради, але час було згаяно, українство втратило шанс створити свою державу.

Впродовж періоду радянської влади, досліджуючи етапи розвитку національних від-

носин в Україні, вчені тісно пов'язували їх з етапами розвитку соціалізму. Українські історики у межах партійно-державних постанов повинні були виявляти спільні, об'єднуючі тенденції та підкреслювати необхідність спільного життя України з Росією та навіть підпорядкування першої другій, не тільки виходячи з вигаданої теорії «общерусскости», але й визнаючи російський народ «старшим братом».

Офіційна радянська історична наука мала довести, що вся історія України «нерозривно зв'язана» з історією Росії; що з часу трипільців і до 1917 року історія України характеризувалася безперервною боротьбою антагоністичних класів і тільки після Жовтневої революції український народ дістав можливість спокійного життя та процвітання у межах СРСР.

В українській радянській науковій літературі стверджувалося, що національне питання у СРСР вирішено і кожній радянській людині притаманні почуття дружби та братерства, які об'єднують всі нації та народності СРСР. Але це не виключає необхідності «виховання у широких народних мас, й особливо молоді, таких невід'ємних рис радянської людини, як пролетарський інтернаціоналізм і почуття дружби народів» [4].

Намагання українських радянських дослідників діалектично поєднати національні цінності з соціальними інтересами виявилися марними. Марксистсько-ленінська методологія, ставлячи соціальні потреби трудящих вище за їхні національні інтереси, неминуче «програвала» у національному питанні, бо національне та соціальне – це фундаментальні цінності одного порядку.

Лише проголошення Україною незалежності дало можливість розпочати об'єктивний аналіз українського питання [5]. Але тільки у теорії. На практиці проблеми зріли, керівництво державою на них не реагувало, жило по принципу «якось воно буде», що і привело до російської інтервенції на Донбасі й у Криму.

Українці за свою історію по різному намагалися реалізувати своє право на вільне життя, як військовими методами – Хмельницький, Виговський, Мазепа, та період національної революції 1917-1920 рр., так і з парламентських трибун австрійського та російського парламентів.

Одна з подібних спроб була здійснена на початку ХХ ст. у діяльності українських депутатів у I та II Державних думах Росії.

На рубежі ХІХ-ХХ століть українська національно-політична думка швидко зміцнювала свої позиції, знаходила дедалі твердіший національний ґрунт. Доба 1980-х – першої половини 1990-х років, за визначенням відомого українського політичного діяча та вченого Д. Дорошенка, була «найкращою в історії українського руху в другій половині ХІХ століття» [6, с. 545]. У цей час виникають національні політичні партії, як на територіях, що входили до Австро-Угорщини, так і в українських губерніях Росії. В їхніх програмних документах містились вимоги, розпочинаючи від культурно-національної автономії аж до повної самостійності України. Щоправда, останні спирались не стільки на національно-історичні традиції державності, скільки на теоретичні соціалістичні доктрини. Тому їхня реалізація розглядалася як далека перспектива.

Наслідком і водночас впливовим фактором подальшого духовного піднесення стала активізація науково-літературної діяльності національної інтелігенції. Значно зросла кількість різноманітних українських видань, засновувалися просвітні товариства, тощо. Причому це відбувалося і на заході, й на сході. Як свідчив М. Грушевський, українське суспільство у Росії паралельно з галицьким розгорнуло широку програму національного розвитку [7, с. 341].

З початком першої Російської революції надії на вільний національний розвиток і національне самовизначення посилились. Певні сподівання покладалися, зокрема, на представницький орган утворити який пообіцяв 18 лютого 1905 року царський уряд [8, с. 145]. Зваживши на всеохоплюючий розвиток революції, частина ліберально зорієнтованого суспільства в особі земців-конституціоналістів впродовж лютого-квітня розробила основні положення російської конституції з вимогою скликання народних представників. Врешті-решт на таємному засіданні 19-26 липня 1905 року у Петергофі за участю царя Миколи II було прийнято рішення про скликання Державної думи, яка «повинна бути знайома не тільки з потребами і проблемами країни, але й з її настроєм, градусом її психологічної температури» [9, с. 79].

6 серпня 1905 р. був обнародований маніфест про скликання законодорадчої Думи, але демократичні сили виступили з гаслом її бойкоту. Представник Революційної української партії (РУП) разом із представниками від більшовиків та інших політичних сил взяв

участь у роботі між партійної конференції у Ризі, яка ухвалила тактику її бойкоту. Всеросійський жовтневий страйк примусив уряд Маніфестом 17 жовтня проголосити низку політичних свобод: перетворити Думу із законодорадчої на законодавчу, надати виборчі права ширшим прошаркам населення. Але цар залишав за собою право «вдосконалювати» діяльність Думи, про що свідчила заява: «Ми цілком і повністю зберігаємо за собою право піклування про дальше вдосконалення організації Державної думи і, коли життя вказуватиме на необхідність певних змін її діяльності, які б задовольняли вимоги часу й державного спокою, ми дамо з цієї нагоди відповідні вказівки» [10, с. 2]. Мова йшла про право царя розпустити представницький орган.

Перша Державна дума зібралася на своє перше засідання 27 квітня 1906 року. Вона складалася з 497 депутатів, 102 з них були обрані від 9 українських губерній [11, с. 379]. З них 44 найбільш свідомих, об'єдналися в українську парламентську громаду, для захисту національних прав. Головою громади був обраний чернігівський адвокат і громадський діяч І. Шраг.

Скликання першого парламенту, на який покладалося стільки надій, ставило перед українським громадянством важливе завдання – винести на широкий простір і поставити на міцну основу ті справи, що їх перед тим український рух проводив у підпільній діяльності, розширити національні права та свободи. З цією метою депутати-громадівці працювали над прийняттям декларації про автономію України. Для складання такого важливого документу у них не вистачало знань і політичного досвіду, для допомоги вони запросили до Петербурга М. Грушевського, який мав подібний досвід у своїй діяльності у Галичині. Саме за його участю, підтримкою громадських правників: І. Шрага, А. В'язлова Є. Шольпа та за сприяння петербурзьких українців О. Русова, С. Русової, В. Доманицького був підготовлений проект декларації, який містив прогресивні, як на той час, вимоги: федеративного устрою Російської держави та чіткого визначення у ній українських повноважень; наявність крайового керівного органу; заборона централізації у сфері церковного управління, а також штучну перестановку національних елементів у війську та створити такі умови, щоб проходження військової служби відбувалося якомога ближче до батьківщини солдатів; визнавалися усі права української

мови із збереженням за російською мовою статусу загальнодержавної.

Українська депутація вимагала, щоб ця програма була вирішена в інтересах усієї держави та її складових частин, «в інтересах успішного вирішення великих завдань, поставлених визвольним рухом Росії, і дружньої роботи її областей і народів в їх здійсненні, ця національно-обласна програма, яку ми поставили тут як постулат українства, у нерозривному зв'язку з перебудовою всієї Росії на підставах національної рівноправності й обласної автономії повинна бути здійснена – і здійснена негайно» [12, с. 273].

Ця Декларація мала бути проголошена з думської трибуни головою української парламентської громади І. Шрагом. Але було вже пізно. 3 липня 1906 р. Дума, після 72 днів своєї діяльності, була розпущена.

Друга Дума розпочала свою діяльність 20 лютого 1907 р. У ній також були 102 депутати від українських губерній, 47 з них утворили українську парламентську громаду, для продовження діяльності розпочатої своїми попередниками у I Державній думі. Головою громади було обрано чернігівського лікаря М. Рубіса.

На першому засіданні української фракції 4 березня 1907 р. секретар групи А. Гриневич, зробивши історичний огляд занепаду української нації та стан справ у національному питанні за період між діяльністю першої та другої Дум, радив організуватись для боротьби за відродження автономії України. За це також висловлювалися і деякі селяни – члени Думи. Розуміючи під національним гнітом переслідування української мови у суді, школі й інших місцях, радили захищати мову та боротися за її права. Але більшість присутніх стала на іншу платформу, відстоюючи переважно економічні потреби мас, представники цієї течії радили організуватись та організувати українські маси на економічній платформі – найбільш зрозумілій для українського селянства і робітництва.

Голова громади М. Рубіс і депутат I Думи П. Чижевський, що виступав як консультант, показали на фінансовому питанні, яке уряд поставив першочерговим, наскільки б могла бути корисною автономія як для Думи, так і для України. П. Чижевський, говорячи про самоврядування, наголошував на тому значенні, яке міг би мати автономний сейм при розподілі та зборі податків, при будівлі залізниць, вирішенні інших питань [13]. Боротьба за автономію могла б найкраще об'єднати, на

його думку, як тих, що стоять на позиції за-провадження рідної мови у вищих школах, судах, так і тих, що радили об'єднатися на економічній основі.

Цю ж думку продовжував відстоювати П. Чижевський і на наступному засіданні, що відбулося 11 березня 1907 р. Для прикладу він взяв закон про ліси і, застосувавши його до окремих країв Росії, доводив, що Дума навіть за два-три місяці не змогла б встановити таких законів, котрі б задовольнили потреби у лісах усієї Росії. В одних регіонах землю треба розчистити від лісу під хліб, в інших ліси треба захистити, а подекуди й нові насадити. Така ж сама картина і в інших сферах життя. Коли ж Дума буде для всіх народів по всіх питаннях закони виробляти, то вона нікого не задовольнить і всіх необхідних законів не встигне прийняти.

Депутат О. Семенов висловив думку, що найкраще в автономії те, що народ стане керувати через своїх виборних людей, котрі, як справжні сини трудового народу, будуть знати його потреби і проблеми. На його думку, «українському народові треба об'єднатися і дружно добиватися, щоб Україна мала свою, хоч і невелику Думу чи своє виборне керівництво» [14].

На цьому засіданні було обрано бюро з 7 чоловік: М. Рубіс, Н. Довгополий, С. Нечитайло, М. Наумчак, А. Гриневиц, В. Хвіст, В. Лось-Колендзян і йому було доручено скласти Декларацію про автономію.

Друге засідання підтвердило ухвалу першого про необхідність підготовки Декларації для забезпечення прав кожного громадянина, упорядкування місцевого самоуправління на широких демократичних підвалинах, національного самовизначення на національно-територіальне самоврядування. Судячи з публікацій у друкованому органі громади «Рідна справа – Думські вісті», робота у цьому напрямі майже не виходила за рамки Декларації, прийнятої українською фракцією Першої Державної думи. Так депутат М. Рубіс вважав, що лише за наявності федеративного устрою Росії можливо економічно та духовно відродити Україну. Депутати Ю. Сайко та Ю. Хвіст у статусі автономії України вбачали засіб морального й інтелектуального відродження свого народу.

Як уже згадувалося вище, виступи депутатів-громадівців у II Думі не відзначалися новаторством, а були простим повторенням попередньої Декларації про автономію, автором якої був М. Грушевський. Порівнюючи їх, ми

бачимо, що обидва документи мали на меті боротьбу за перебудову Росії у правову демократичну державу та прагнення основними законами держави забезпечити кожному народові права на автономію, у тому числі й українцям. Декларація проголошувала, що для задоволення економічних потреб трудових мас на Україні громада боротиметься за перехід всіх земель на території України у руки трудящих. Новим у Декларації української громади у II Думі було те, що вона обіцяла боротися за скасування смертної кари, всяких виняткових законів, амністію політичних в'язнів, 8-годинний робочий день. Далі бачимо знайомі вимоги: свобода слова, друку, зборів, упровадження всенародної початкової освіти та націоналізація школи, введення у середніх школах вивчення української мови, літератури, історії, рівноправність української мови у громадських і державних закладах України [15, арк. 82-84].

Пройшов рік, і перед депутатами Другої Думи знову постали питання народної освіти, але з більшою силою та розмахом. Ініціаторами їх були українські студенти Київського, Харківського та Новоросійського (Одеського) університетів. Виступ студентів зустрів гарячий відгомін по всьому краю.

Активну участь взяли у цьому «Просвіти». Київська та Кам'янець-Подільська звернулися до української парламентської громади у Думі з проханням скласти та відстояти законопроект про українізацію навчання.

Українська громада на зборах 31 травня 1907 р., на яких було 40 депутатів, постановила подати на розгляд Думи законопроект про відкриття у Київському, Харківському й Одеському університетах кафедр з історії України, історії українського письменства. Навчання, на думку фракції, повинно вестися українською мовою.

За період функціонування Другої Думи у Київському університеті так і не вдалося організувати навчання українською мовою. Успішніше розвивалися справи в Одесі. Там приват-доцент О. Грушевський 13 березня за згодою Ради професорів розпочав читання українською мовою історії краю. Але наступ реакції після третьочервневого перевороту звів нанівець усі ці скромні завоювання.

Подібні зусилля прикладали вчителі середніх і початкових закладів до їх українізації. У цій сфері українська фракція докладала більше зусиль, аніж проблемі досягнення автономії. Про це свідчать і публікації у «Рідній справі», де не було опубліковано жодної статті з

проблем автономії краю, зате на освітянську тематику було 7 публікацій.

Ці проблеми розумів і самодержавний уряд. Всезростаюча потреба в освіті змусила уряд впритул зайнятися народною освітою. 6 травня 1907 р. міністр освіти подав до Думи законопроект «Про загальну освіту». За цим законопроектом усі діти від 8 до 11 років мали вчитися у початкових школах і, таким чином, Міністерство хотіло домогтися, щоб весь народ був освічений. Цей документ міряв усі народи одним аршином і не згадував жодним словом про те, що для кожного краю освіта мусила бути своя, як і мова народу, що мешкає на даній місцевості, щоб у книжках більше говорилося про рідний край. Міністерство ж хотіло залишити все по-старому: щоб діти вчилися чужою мовою, якої вони не розуміють, і вивчали такі речі, що не стосуються їх життя. Далі очільник відомства П. Кауфман пропонував, щоб уся справа освіти залишалася у руках бюрократії, щоб всякі місцеві установи, як от земства, громади тощо, все робили, як їм скаже не тільки Міністерство освіти, а й Міністерство внутрішніх справ, до якого, здавалося б, освіта зовсім не належить. Захищав міністр і церковно-приходські школи, хоча всякий бачив їх непотрібність [16].

Державна Дума вирішила розглянути справу народної освіти якнайшвидше. 15 травня 1907 р., згідно постанови, була створена комісія для розгляду внесеного міністром законопроекту, про введення загальної початкової освіти та для аналізу всіх внесених зауважень до нього членами Думи. Комісія складалася з 55 членів, від громади до неї увійшли: М. Вовчинський, І. Лось-Колендзян, М. Рубіс, В. Сахно.

16 травня розпочалися дебати на пленарних засіданнях. На виступ записалося 65 депутатів, серед них і українські: Ю. Сайко, В. Хвіст. Ю. Сайко, піддав критиці існуючі школи за те, що вони виконують русифікаторські функції, а не допомагають українству рости силу свого розуму та духу. Депутат запропонував комплекс заходів з цього питання:

«1. Щоб для українців на їх землі народна школа була безкоштовна і національна. Щоб російську вивчали як особливу;

2. Терміново скласти підручники на мові і по змісту необхідному для такої школи;

3. Відкрити курси для вчителів по українській мові, літературі та історії;

4. В Київським, Чернігівським та Одеському університетах щоб були відкриті кафедри по

українській мові, літературі, історії та етнографії;

5. Все це необхідно завести і виробити українському кураєвому самоврядуванню».

В унісон колезі був виступ В. Хвоста. Він також закликав до націоналізації школи та виступив з протестом проти звільнення з роботи вчителів, які навчають рідною мовою. «Мені здається, – наголошував депутат, – що проект міністра народної освіти треба відкинути і виробити свій закон, котрий був би корисний всьому народові».

Такий законопроект був підготовлений і поданий до Думи за підписом 37 членів Громади ще напередодні міністерського 9 травня. Він передбачав:

«1. В початковій школі треба вчити рідною мовою, якою розмовляють люди тієї шкільної округи;

2. Рідною мовою шкільної округи вважається мова, яку установить місцева виборна управа, запитавши всіх, хто живе в тій окрузі;

3. Хто не згодиться з постановою місцевої управи про шкільну мову, може ту постанову оскаржити;

4. В місцях, де розмовляють різними мовами, забезпечується, щоб і меншість якогонебудь народу мала право навчати в школі своєю мовою;

5. Обов'язкове вивчення в школі російської мови як державної;

6. В початковій школі треба вчити по тих книжках, як скаже виборна управа» [17].

Головне, на що звертає увагу український проект, це його глибокий демократизм. Таке спірне питання, як мова викладання, документ пропонував вирішувати шляхом референдуму. Тим самим він забезпечував права національних меншин і, найголовніше, робив школу не безликою, а національною.

Але розпуск другої Державної думи та недостатня послідовність у відстоюванні своїх інтересів стали причиною того, що даний законопроект не був розглянутий.

І все ж таки, незважаючи на відчайдушні спроби української думської фракції у I та II Державних думах, найважливішого – вибороти автономію для свого краю – не вдалося. Це було обумовлено недостатньою національною свідомістю самих депутатів, які більше переймалися соціальними, а не національними ідеями. Підтвердженням цього є й те, що члени громади у I та II Думах тривалий час не склали окремої фракції, а входили до групи трудовиків. Однак хотілося б відмітити більшу національну свідомість українських депу-

татів першої Думи, ніж другої. Підтвердженням цього є увага, приділена громадивцями обох скликань національному питанню на шпальтах їх друкованих органів «Українського вестника» і «Рідної справи». Це пояснюється відсутністю у другій Думі таких яскравих особистостей, визначних діячів українського визвольного руху, як І. Шраг, В. Шемет, М. Біляшівський, П. Чижевський, А. Грабовецький. Не було й такого знаного консультанта, як М. Грушевський. А діячі громади у II Думі М. Рубіс, Ю. Сайко, А. Гриневич, В. Хвіст не змогли скласти їм гідної заміни. Слабкість їх проглядається й у тому, що вони не змогли зорганізувати роботу у Думі другого скликання, маючи перед собою досвід діяльності своїх попередників. На це їх націлював і М. Грушевський, суворо застерігаючи: «Непростимим гріхом української фракції буде перед українським народом і перед українською ідеєю, коли вона не виконає тепер свого обов'язку, не підійме поруч домагань польських також і домагання українські і не поставить справу автономії на ширшому ґрунті домагань недержавних народностей Росії» [18].

Не було єдності у середовищі українських партій на перспективі розвитку автономії краю, про що свідчить дискусія 1 липня 1906 р. у кадетському клубі. Вони, доводячи один одному, хто більше любить Україну, не бачили, що вона гине далі. Депутати не зуміли у вирішальний момент об'єднатися та домогтися автономії, як це зробили поляки. Обидві громади виступали не за створення суверенної української держави, а лише за зміну її статусу – за право автономії.

Поразки у національному питанні були зумовлені ще й тим, що кадетсько-шовіністичний склад обох Дум всіляко гальмував розгляд національної проблематики, а автономія Польщі була дана з єдиною метою: внести розкол у національно-визвольний рух народів Росії.

Кращими були справи в освітній справі. Спільними зусиллями громади та громадськості, хоча й на невеликий термін, але вдалося добитися викладання рідною мовою у всіх трьох університетах на території України. У школах, де цього не дозволялось, рідною мовою навчання проводилися нелегально. Це була відповідь на провокаційну політику уряду, гідна нація, що себе шанує та дбає за своє майбутнє – молодь.

Національно спрямована діяльність членів думської фракції, яка через засоби масової інформації ставала здобутком широких гро-

мадських кіл, сприяла зростанню рівня національної свідомості. Здобутком цієї діяльності стало повернення до народу зневіреної у перспективу національної справи інтелігенції.

Разом з тим, як прорахунки, так і здобутки української громади у Державній думі стали тією основою, на якій розбудовували національну програму та політику діячі Української Народної Республіки, що у свою чергу, відповідним чином сприяють вирішенню національних і державотворчих питань суверенної України на сучасному етапі. Адже постколоніальний синдром настільки вріс у нашу свідомість, що українці все ще залишаються чужими «на нашій не своїй землі».

Світова практика свідчить: єдиним способом самозбереження у час глобалізації та наявності агресивного сусіда в особі Росії, деструктивна роль Угорщини з ідеєю «етнічних автономій» – є оборона мовних, культурних і духовних цінностей державотворчих націй, формування на цій основі власного (національного) сучасного громадянського суспільства та власної національної економіки. Європейські народи, утверджуючи перш за все свою мову й ідентичність, ставали державними націями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності / Василь Петрович Шевчук, Микола Григорович Тараненко. – К.: Либідь, 1999. – 480 с.
2. Грушевський М. Українство в Росії, его запити и нужды // Михаил Сергеевич Грушевский. – СПб., 1906. – 52 с.
3. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Вказ. пр.
4. Лихолат А.В., Панибудьласка В.Ф. В единой семье народов: дружба и сотрудничество народов СРСР в условиях развитого социализма / Андрей Васильевич Лихолат, Владимир Федорович Панибудьласка. – М.: Мысль 1979. – 334 с.
5. Когут З. Коріння ідентичності: Студії з ранньомодерної та модерної історії України / Зенон Когут. – К., 2004. – 267 с.
6. Дорошенко Д. Нарис історії України / Дмитро Дорошенко. – Львів: Світ, 1991. – 572 с.
7. Лось Ф.Є. Революція 1905-1907 рр. на Україні / Федір Євдокимович Лось. – К.: АНУРСР, 1955. – 402 с.
8. Учреждение Государственной Думы // Материалы по учреждению Государственной Думы. – М., 1905. – 160 с.
9. Петергофское совещание о проекте Государственной Думы под личным его Императорского Величества председательством. Секретные протоколы заседания 19-26 июля 1905 года. – Берлин, б/г. – 220 с.
10. Утверждение Государственной Думы и утверждение Положения о выборах в Думу. Реформы 1905-1906 гг. – СПб., б/г. – 160 с.
11. Лось Ф.Є. Революція 1905-1907 рр. на Україні
12. Грушевський М. Наши требования // Михаил Грушевский // Украинский вестник. – 1906. – № 5. – С. 268-273.
13. Піснячевський В. В Державній Думі / Володимир Піснячевський // Рада. – 1907. – 17 березня.
14. Піснячевський В. Другі збори українських послів / Володимир Піснячевський // Рада. – 1907. – 15 березня.
15. Матушевський Ф. Українська Громада в другій Державній думі / Федір Матушевський // Літературно-науковий вісник. – К., 1907. – Т. XXXIV. Кн. VII. – С. 82-89.

16. Правительство і народна освіта // Рідна справа – Думські вісті. – 1907. – 10 травня.
 17. Що казали в Думі депутати з України про народну

освіту // Рідна справа – Думські вісті. – 1907. – 20 травня.
 18. Грушевський М. Польський законопроект автономії й Україна / Михайло Грушевський // Рада. – 1907. – 22 березня.

Доморослий Валентин Діяльність українських депутатів щодо вирішення національного питання у другій Державній думі Російської імперії

Стаття присвячена проблемі національного питання в Україні. В історії нашого народу були різні спроби визволитися з під уярмленого стану, як військового, так і мирного характеру. На шляху вирішення національного питання українці намагалися використати різні можливості, як легального, так і нелегального характеру. Проявом легального характеру вирішення національних прав і свобод стала парламентська діяльність українців у складі Австрійського та Російського парламентів. Завданням даної статті є дослідження спроби українських депутатів у другій Державній думі Росії, шляхом використання парламентської трибуни, добитися автономного статусу краю.

Ключові слова: вибори, парламент, дума, фракція, громада, декларація, автономія

Доморослый Валентин Деятельность украинских депутатов относительно национального вопроса во второй Государственной Думе Российской империи.

Статья посвящена проблеме национального вопроса в Украине. В истории нашего народа были разные попытки освободиться от угнетенного состояния как военным, так и мирным способом. На пути решения национального вопроса украинцы пытались использовать разные возможности, как легальные, так и нелегальные. Легальным проявлением решения национальных прав стала парламентская деятельность украинцев в составе австрийского и российского парламентов. Задачей данной статьи является исследование попытки украинских депутатов во второй Государственной Думе России, путем использования парламентской трибуны, добиться автономного статуса края.

Ключевые слова: выборы, парламент. Дума, фракция, громада, декларация, автономия

Domoroslyi Valentyn The activity of Ukrainian deputies concerning the solution of nationality issue in the Second State Duma of Russian Empire

The article discusses the nationality issue in Ukraine. Due to the fact that our country was a part of Lithuania, Poland, Romania, Czechoslovakia, Russia for a long time, our nation was oppressed in all the spheres of their life: political, economical, cultural and social.

During the history of our nation there were various tries to get freed from oppression, both military and peaceful. On the way of understanding the nationality issue Ukrainians tried to use the variety of possibilities, both legal and illegal.

The sign of legal character of expanding national rights and freedoms became parliamentary activity of Ukrainians in Russian And Austrian parliaments. The aim of this article is to discuss the activity of Ukrainian deputies in the Second State Duman in Russia, their tries to achieve autonomy for the country. The deputies of Ukrainian parliamentary community in the First State Duma in Russia managed to prepare Declaration of sovereignty, but could not adopt it due to dismissal of Duma.

Ukrainian deputies in the Second State Duma in Russia tried to implement the document prepared by their predecessors, but due to the absence of political experience and dismissal of the parliament their plans were not actualized.

Keywords: elections, parliament, Duma, fraction, community, declaration, autonomy

Рецензенти:
 Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор
 Кривошея І.І., к.і.н., професор

Надійшла до редакції 06.04.2017 р.